

Caricatura del petó entre Leonid Brejnev, líder de l'URSS, i Erich Honecker, líder de la RDA, al mur de Berlín.

La fi de l'imperi

La caiguda del mur del Berlín fou alhora preludi i confirmació de l'esfondrament de l'URSS.

L'imperi soviètic feia temps que havia entrat en un estancament irreversible que el corroïa per dins, a desgrat de l'aparent fortalesa.

Segurament Riccardo Ehrman i Günter Schabowski no s'havien imaginat mai que els seus noms passarien a la posteritat. En aparença van tenir un paper més discret que no el de Mikhaïl Gorbatxov o Ronald Reagan, però les actuacions d'aquests dos homes –un periodista

italià, l'altre un dels comunistes més poderosos de Berlín– fou cabdal per a provocar la caiguda del mur i consumir, més endavant, la desintegració de la Unió Soviètica. La història del segle XX els tenia reservat un lloc destacat. Fou Riccardo Ehrman, un reporter de l'agència de notícies Ansa, que el 9 de

novembre del 1989, s'adreçà al centre de premsa del Ministeri d'Afers Estrangers de la República Democràtica Alemanya per assistir a allò que en aparença havia de ser una conferència de premsa més. Günter Schabowski, un membre del politburó, explicà a Ehrman i als periodistes que s'hi aplegaren que el govern d'Egon Krenz, que acabava de substituir Erich Honecker, facilitaria als ciutadans de la RDA el desplaçament a l'Alemanya de l'oest. Allò no aportava gaire res als berlinesos de l'est, car, anteriorment, anuncis semblants havien tingut un efecte limitat. Ehrman alçà la mà per inquirir: "Creieu que fou una equivocació d'aprovar, fa uns dies, la llei de viatges [que havia provocat l'èxode de milers d'alemanys a través de Txecoslovàquia i Hongria]?" El comunista es posà nerviós i, mentre remenava uns papers on teòricament tenia una resposta convincent, digué que els ciutadans de la

RDA podrien anar a l'oest sense necessitat de passaport ni visat. A Ehrman se li activà l'instint periodístic. "A partir de quan?", va preguntar. Schabowski va tornar a consultar els papers i, sense mirar-lo a la cara, va respondre: "Immediatament."

L'efecte fou aclaparador. Aquella declaració de Schabowski, apressada i segurament no desitjada, va provocar que primer centenars i després milers de ciutadans de l'Alemanya de l'est es congregaren als passos de control, tot esperant l'obertura de fronteres. La pressió popular fou tal que abans de mitjanit els guàrdies ja havien rebut l'ordre d'obrir efectivament la frontera.

Aquella pregunta aparentment intranscendent i aquella resposta maldestra van originar la caiguda del mur de Berlín. Però no tan sols això. L'episodi va significar un punt de no-retorn per al bloc soviètic. Amb la caiguda del mur se cicatrizzava una ferida que havia esgarrat Europa, però, sobretot, s'escrivien les primeres línies de l'epítafi del bloc soviètic. La desintegració de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS) ja no tenia marxa enrere. Durant els mesos següents, una cascada d'esdeveniments en van donar fe: abans d'acabar-se el mes, a Txecoslovàquia, la *revolució de vellut* obligava la directiva comunista a dimidir; al desembre, una protesta popular a la ciutat de Timisoara va encendre la revolta de Romania, que va acabar amb l'assassinat de Ceausescu; durant l'any

següent, els països bàltics reclamaren la independència; la dissolució del Pacte de Varsòvia no trigà pas gaire a arribar. Tot això mentre la desintegració formal de l'URSS anava consumant-se a desgrat de les faccions més conservadores dels comunistes, que encara intentaren donar oxigen a aquell mort a través d'un colp d'estat que va fracassar, però va diluir el poder de Gorbaxov en favor de Boris Ieltsin.

El 9 d'octubre començava a escriure's un nou capítol de la història, amb majúscules. L'ensorrament de l'URSS significava la desaparició d'un dels dos actors que havien monopolitzat el diàleg sobre l'escenari construït des del final de la Segona Guerra Mundial. A partir d'aquell moment, es reconfigurava la geostratègia i es redibuixaven els equilibris que havien regit el món durant quatre dècades.

En aigua morta. Però si bé la caiguda del mur de Berlín fou important, també és cert que aquell episodi, tot i que transcendent, coadjuvà a liquidar la Unió Soviètica. Feia lustres que l'URSS patia un estancament polític, econòmic i social que, com es va veure després, la conduí a un col·lapse irreversible. La mort per inanició era qüestionada de poc temps. El principal referent del comunisme al món es corroïa per dins de feia temps a conseqüència de les pròpies contradiccions econòmiques; de la incapacitat de mantenir la pugna amb els Estats Units en el terreny internacional; i de la incapacitat

dels seus dirigents d'avançar-se a les transformacions que es produïen arreu. El partit i el govern eren ocupats per una gerontocràcia ancorada en vells paradigmes, de la qual fou un fidel símbol Leonid Brejnev, màxim dirigent del país del 1964 al 1982.

Fou durant la seua etapa al capdavant de l'URSS que s'accentuaren les diferències socials. Contra la doctrina oficial, que aspirava a un igualitarisme que es demostrà més retòric que no real, s'obrien esclerxes entre estrats socials i, sobretot, entre aquells que ocupaven la part més alta i tota la resta. Es tractava d'alts funcionaris, gent del partit comunista o alts membres de l'exèrcit –allò que se'n va dir *nomenklatura*–, que gaudien d'unes prerrogatives i d'unes possibilitats que no tenien a l'abast la resta de la població. Al voltant d'ells o essent-ne ells mateixos protagonistes, germinava una corrupció consentida que premiava la ineficàcia i lluitava pel manteniment de l'*statu quo*. Tot plegat menava a un immobilisme que paralitzava qualsevol transformació i esclafava la discrepància.

La voluntat reformista de Gorbaxov va arribar massa tard. Quan féu cap al Kremlin, l'URSS ja era víctima d'un estancament econòmic galopant. A mitjan dècada dels 80, la Unió Soviètica se sostenia sobre una economia planificada, però virtual; mancada de reformes, que seguia una lògica productivista i una política de preus artificials que nodrien la ineficiència. L'estat ho comprava tot i ho venia tot.

Anys de convulsió

■ 1986

26 abril: Catàstrofe nuclear a Txernòbil (Ucraïna).

11-12 d'octubre: Trobada Reagan-Gorbaxov a Reykjavík (Islàndia).

■ 1987

29 de maig: El Pacte de Varsòvia proposa a l'OTAN de negociar el desmantellament simultani de míssils operatius tàctics.

29 de juny: L'URSS autoritza l'autonomia financera de les empreses estatals.

7 de desembre: Cimera Reagan-Gorbaxov a Washington. Se signa el tractat d'eliminació de forces nuclears d'abast mitjà a Europa i al continent asiàtic.

■ 1988

14 d'abril: Acord de Ginebra sobre la retirada soviètica de l'Afganistan.

29 de maig: Cimera Gorbaxov-Reagan a Moscou.

27 de juny: Manifestacions de protesta a Budapest pels plans del govern romanès d'enderrocar pobles

Cimera Reagan-Gorbaxov.

a la regió de Transsilvània, poblada en part per minories hongareses. És la primera volta que es tolera una protesta pública dirigida contra un estat germà del Pacte de Varsòvia.

La desaparició de la Unió Soviètica

El problema, en això, no era només dins les fronteres de l'URSS. Com han explicat els professors Francisco Veiga, Enrique Da Cal i Àngel Duarte, a *La paz simulada*, "el manteniment del sistema d'estats aliats perpetuava la manca de rendibilitat econòmica del sistema soviètic. S'adquirien productes innecessaris per fer viables sistemes econòmics ruïnosa de països amics; i s'exportava a preus escassament ren-

dibles". Aquest engranatge, que podia funcionar durant les dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial, resultava del tot inviable aleshores, quan als seus insolubles problemes en tant que sistema, s'afegien els d'una economia mundialment canviant i conflictiva.

En aquest sentit, la Unió Soviètica fou segurament víctima i botxí. Perquè si bé és cert que a la dècada dels 80 els problemes que s'acaramullaven eren

de gran magnitud, la dècada anterior havia transcorregut amb una certa bonança. El gegant comunista, en tant que productor de petroli, fou un dels pocs països que es beneficià de la crisi del petroli. Els milions hi van entrar a raig durant anys sense que calguera ni el més mínim esforç. Aparentment, hi havia prou liquiditat per a fer funcionar la màquina. Aquell miratge va tenir un efecte pervers: com que permetia de

continua a la pàg. 28 >>>

Juny-juliol: Reformes constitucionals de Gorbatxov a l'URSS.

Setembre: Inici de les negociacions entre el govern comunista de Polònia i el sindicat Solidarnosc,

que deixa de ser il·legal. S'acorda de convocar eleccions.

1 d'octubre: Gorbatxov és elegit cap d'estat en substitució de Gromyko.

8 de novembre: George Bush, elegit president dels EUA.

■ 1989

15 de gener: violentes manifestacions a Praga.

10-11 de gener: A Hongria, el Comitè Central accepta un principi de transició cap al multipartidisme.

9 d'abril: Repressió d'una manifestació nacionalista a Tbilisi, República Soviètica de Geòrgia.

2 de maig: Hongria decideix de suprimir el teló d'acer al seu territori.

3 de juny: Matança de manifestants a la plaça de Tiananmen, a Pequín.

24 d'agost: Tadeusz Mazowiecki és elegit primer cap de govern no comunista des de la Segona Guerra Mundial a Polònia.

6 d'octubre: El partit comunista hongarès es dis-

pagar les creixents importacions del món capitalista occidental amb l'energia que s'exportava, ningú no va reparar que potser a l'economia comunista li calien alguns reajusts. S'ajornaren, doncs, les reformes econòmiques i –cosa pitjor– els diners del petroli encoratjaren el Kremlin a aprofundir una cursa armamentística suïcida.

Txernòbil com a símptoma. Es destinaren grans sumes de diners a alimentar l'armament pesant, un sector amb escassos efectes expansius en la resta de l'economia. I aquest no era pas l'únic problema: mentre s'aproven enormes inversions a la cursa espacial o a l'armamentística, se sostreïen recursos de sectors en què de debò s'havien de menester diners. A principi de la dècada dels 80, el subdesenvolupament informàtic i en matèria de comunicació a l'URSS era molt greu. Moltes infraestructures eren obsoletes i presentaven un estat lamentable. “De què li servia a l'URSS que a mitjan anys 80 produïra un 80% més d'acer i cinc voltes més tractors que els Estats Units, si no havia aconseguit adaptar-se a una economia basada en la silicó i el *software*?”, es preguntava l'historiador britànic Eric Hobsbawm, al llibre *The Short Twentieth Century*. La catàstrofe de Txernòbil, que va tenir lloc l'abril de 1986 a Ucraïna a conseqüència de l'explosió d'un reactor nuclear, en fou l'epítom.

Tot aquestes debilitats endògenes no podrien entendre's sense les pressions

exògenes a què era sotmesa l'URSS en el context de la guerra freda. En la lògica dels blocs, els Estats Units i l'URSS es disputaven l'hegemonia del món. L'escalada dialèctica i armamentística de les dues superpotències va viure una etapa de distensió cap a mitjan dècada dels 60. El perill de la destrucció mútua va portar els responsables de totes dues superpotències a posar fre a l'escalada que havien engegat en el teatre mundial. Els anys 60 i 70 es van fer passes decisives per controlar i limitar l'armament nuclear. Se signaren tractats que pretenien detenir la proliferació nuclear, un tractat de limitació de les armes estratègiques (SALT) i fins i tot hi hagué un cert acord sobre els míssils antibalístics de cada bàndol.

Tanmateix, la dissensió tenia data de caducitat. L'aparent bona voluntat de les dues superpotències es va anar diluint amb diversos esdeveniments històrics que van posar entre l'espasa i la paret els Estats Units. La derrota al Vietnam, que va desmoralitzar la seua societat, d'una banda, i la incapacitat dels Estats Units de mobilitzar Europa en favor d'Israel a la guerra del Yom Kippur, el 1973, van debilitar la superpotència capitalista. Durant els anys següents, sorgí una nova onada de revolucions a Àfrica, Àsia i fins i tot a l'Amèrica Llatina, que van acabar confraternitzant amb l'URSS, fins al punt de cedir-li bases navals per a l'armada soviètica. Amb totes aquestes circumstàncies damunt de la taula, semblava com si la balança es decantara del cos-

tat dels soviètics. El cofoisme i l'optimisme de què feia gala Brejnev arran d'aquells fets, en contrast amb el neguit dels nord-americans, constataren l'inici d'una nova etapa i la liquidació del període de dissensió. La segona guerra freda ja havia començat.

Com després constataren els estratègics nord-americans, els Estats Units es van llançar a guanyar aquella repetició de la guerra freda per la via de provocar la ruïna del seu antagonista. El fet real és que la megalomania de Brejnev portava l'URSS a cavar-se la pròpia tomba. En els vint anys posteriors al 1964, es va emprendre un programa d'armament que va fer enfil·lar la despesa en defensa a una mitjana anual entre el 4% i el 5%. L'URSS s'entestà a assolir la paritat armamentística i atòmica dels Estats Units i a estendre la presència naval a tots els oceans, sense importar-li'n el cost. Amb tot i això –i per molt que la retòrica dels líders comunistes ho afirmava– l'URSS mai no va aconseguir de situar-se a l'altura de la superpotència capitalista. En termes reals, la puixança nord-americana continuava essent superior a la soviètica.

Comptat i debatut, quan, el 9 de novembre del 1989, la conversa entre Ehrman i Schabowski va provocar la caiguda del mur, la Unió Soviètica havia deixat de ser la superpotència sota la qual s'havia aixoplugat el bloc comunista. La *perestroïka* no féu sinó precipitar-ne la prostració.

Violeta Tena

ve de la pàg. 27 >>>

sol, es transforma en partit socialista i abandona els principis de centralisme democràtic i dictadura del proletariat.

4 de novembre: Colp d'estat a Bulgària: el reformista Petar Mladenov enderroca el vell líder Todor Jivkov.

9 de novembre: Caiguda del mur de Berlín.

24 de novembre: *Revolució de vellut:* grans manifestacions populars a Txecoslovàquia que obliguen la directiva comunista a dimitir.

3 de desembre: Dissolució del Partit Socialista Unificat de la RDA.

17-25 de desembre: Revolució a Romania i execució del matrimoni Ceausescu.

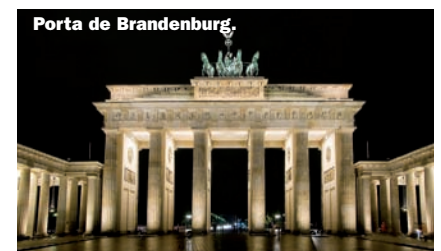
■ 1990

11 de març: El consell suprem de la República de Lituània, sorgit de les eleccions del 4 de març, proclama la independència de la república.

15 de març: Gorbatxov, elegit president de l'URSS.

8 d'abril: Eleccions parlamentàries multipartidistes a Eslovènia.

20 de maig: primeres eleccions a Romania.

24 de setembre: Gorbatxov exposa davant els presidents de les quinze repúbliques de l'URSS les línies mestres del pla per a la transició.

3 d'octubre: Unificació efectiva d'Alemanya.

3 de desembre: El congrés dels diputats rus restableix la propietat privada de la terra.